

1

IN DACHAU TEKENDEN HIJ DE NIEUWE WINKELPUI van zijn boekhandel. Veel kracht bezat hij niet meer. Hij leed aan vlektyfus en hongeroedeem. Op zijn billen, buik en bovenbenen zaten steenpuisten groot als stuivers. Door de honger, de smerigheid van het kamp en de dwangarbeid in de fabriekshal van BMW, waar de ijzige tochtwind je tot op het bot verkleumde en dwars door je boevenpak en je geraamte blies, was hij sterk verzwakt. In maart 1945 zag hij het somber in. Misschien kon hij het nog twee maanden volhouden, als de tyfus hem niet sloopte. Veel langer zou hij het niet trekken, dat stond voor hem vast.

Op een dag stal hij een velletje ruitjespapier in het hok van de opzichter. De man stond verderop in de fabriekshal te schreeuwen. Eén velletje, plus een blauw potlood. Dat was zijn redding. In barak nummer 4 tekende hij de eerste schets van de winkelpui, op zijn brits, in het vale licht van een peertje, omringd door honderden andere gevangenen.

In de daaropvolgende nachten werkte hij zijn plan uit. Het kostte hem niet veel moeite: het allereerste idee was goed.

Verbouwen. Moderniseren. Aan het begin van de bezetting had hij het nog overwogen, maar al gauw had het verzetswerk hem opgeslokt. Onmogelijk ook om aan timmerlieden en metselaars te komen in het half verwoeste Rotterdam: die bouwden noodwoningen voor de duizenden gezinnen die dakloos waren geworden door het bombardement. In 1943, 1944 en de eerste maanden van 1945 was de toekomst verder weg komen te liggen dan de duur van een mensenleven. Maar in maart gloorde toch enige hoop: de geallieerden naderden. Vanaf dat moment zag hij zijn boekwinkel weer voor zich. De winkel zoals die worden moest. Helder, modern, lichtgevend, als een fakkel in de nacht. Die droom hield hem op de been.

Op 2 oktober 1943 was hij gearresteerd. Dagenlang verhooren op de Dienststelle van de Sicherheitsdienst aan de Heemraadssingel. Al gauw werd hem duidelijk dat hij door een geestverwant was verraden. Uit de vragen leidde hij af dat het iemand van de Ambtenarengroep in Amsterdam moest zijn geweest, of iemand van de Vervalsinggroep in de Zaanstreek. Hij kon zich levendig voorstellen dat je namen ging noemen. De verhoormethodes waren erop gericht de laatste druppels geweten uit je hersens te persen. Meer nog dan door de vermoeidheid ging je door de pijn praten.

Zelf sloeg hij niet door. Hij kreeg in de gaten dat zijn ondervragers slechts vage aanwijzingen hadden over zijn rol in het verzet. Ze wisten niet dat Bol en Blok één en dezelfde

persoon waren. Dat bezorgde hem het binnenpretje dat je nodig hebt om je ondervragers om de tuin te leiden zonder zichtbare tekenen van nervositeit. Domkoppen, grinnikte hij in gedachten. Stukken onbenul.

Bol was de leider van de grootste verzetsorganisatie in Rotterdam. Een beetje SD'er had dat moeten weten! Bol was een van de twaalf districtsleiders van de Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers. De Rotterdamse afdeling van de LO had Bol tot een netwerk uitgebreid dat via de Zuid-Hollandse eilanden naar West-Brabant liep. Bol had bovendien van de onderduikhulp aan Joden de belangrijkste taak van zijn afdeling gemaakt. Bij de meeste andere districten kreeg de hulp aan mannen die de Arbeitseinsatz wilden ontduiken voorrang.

Als die boeven van de Sicherheitsdienst geweten hadden dat zich achter de gereformeerde boekhandelaar Blok de al lang gezochte Bol verschool, zouden ze hem verrot hebben geslagen en net zo lang gemarteld hebben tot hij zijn hele adresboek had opgelepeld. Vervolgens de doodstraf zonder enige vorm van proces en de executie. Maar de naam Bol viel niet eens en dat gaf hem kracht. In een oorlog win je op karakter en misschien nog wel meer op een juist inschattingsvermogen.

Van de Heemraadssingel was hij overgebracht naar het politiebureau Haagsche Veer, waar hij weken in de cel had gezeten en nog menigmaal was verhoord, maar op een normale manier, zonder slaag of stroomstoten. Toen was hij overgebracht naar werkkamp Gilze-Rijen. Acht weken later

was het veel zwaardere concentratiekamp Vught gevolgd. Op 24 mei 1944 was hij met 655 andere Nederlanders op transport gesteld naar Dachau.

Ik veronderstel althans dat hij tot dát transport behoorde. Blok was zo'n man die na de oorlog niet meer over de oorlog sprak. Niet met zijn vrouw of met zijn kinderen, laat staan met de mannen die hij gekscherend zijn 'collegae-concurrenten' noemde of met zijn personeel. Alleen op de jaarlijkse Dachau-herdenking haalde hij herinneringen op, met medegevangenen.

In het concentratiekamp hadden ze hem niet snel klein gekregen. Het hele jaar 1944 had hij het volgehouden. Voor de dwangarbeid bij BMW – twaalf uur per dag, zes dagen in de week – was hij ondergebracht in een buitencommando. *Arbeit Macht Frei* heette dat in de gedachtegang van de nazi's. Een groteske vorm van cynisme – met hun humor was het droevig gesteld. Arbeiders die geen bout meer konden vastdraaien maakten alleen maar ongelukken in plaats van onderdelen voor vliegtuigmotoren. Dus kregen ze iets meer soep en een iets betere behandeling. Ze werden in barakken ondergebracht die stikvol waren maar waar je in je eentje op een brits sliep en die op redelijke loopafstand van de fabriek lagen waar ze moesten werken. Desondanks leden ze aan dezelfde ziektes als de andere gevangenen en aan dezelfde dunne poep.

Pas in de eerste weken van 1945 was hij mentaal gaan wankelen. Ze hadden hem gedwongen toe te kijken bij het ophangen van een jongen. Een jonge jongen nog, amper

achttien. De angst die hij in diens ogen had gezien, vlak voor de terechtstelling, hadden hem doorwaakte nachten bezorgd. Vanaf dat moment ging het ook fysiek een stuk slechter met hem.

Met zijn vijfendertig jaar behoorde hij tot de ouderen in het kamp. Aan het boekenvak had hij gespierde armen overgehouden, stevige benen en een rug die niet kromde bij het tillen. Boeken zijn zwaar, boekverkopers moeten kunnen sjouwen. Alles was groot en stevig aan hem: zijn handen, zijn benen, zijn voeten, zijn kaken, zijn neus. Een beer van een kerel. Maar ook een beer moet te vreten hebben, anders zakt hij als een zak vodden ineem. Steeds vaker voelde hij de honger. Er bestaat nog een groot verschil tussen honger hebben en honger voelen. Als je het gaat voelen, ben je verloren.

Het ruitjespapier had hem houvast gegeven. Of moest je de eigenaar van een kantoorboekhandel zijn om verrukt te raken van papier, zeker als het van hemelsblauwe lijnen of robuuste ruitjes was voorzien? Papier maakt je een schepper, dat was niet alleen voor schrijvers en dichters zo, maar ook voor ingenieurs en architecten en zelfs voor een boekverkooper. Het had wel een nadeel: papier zoog vocht op. Al na vier, vijf dagen begon zijn velletje te vergelen aan de randen.

De eerste lijnen had hij zo dun getekend dat hij ze bijna niet kon zien. Hij had geen gom kunnen bemachtigen en moest zuinig zijn op dat ene blaadje. Over dunne vage lijnen kon hij nog andere tekenen, over dikke niet.

Zijn voorzichtigheid was onnodig geweest. Tijdens het werk op de fabriek en tijdens de vijf uren waaruit de nacht bestond (om vier uur moesten ze opstaan voor het appèl), had hij zijn plan goed overdacht. Hij had direct dikke lijnen kunnen trekken.

De schaal van de plattegrond klopte, nou ja, ongeveer. Eigenlijk had hij de rechter etalage iets groter moeten maken dan de linker. Een kniesoor die daarop lette, het ging om het idee. De ruime ingang tot de winkel in het midden, maar niet met een brede deur aan de straatzijde. Tussen de linker en de rechter etalage een eiland. Een eiland ja, niet groter dan een vluchtheuvel. Een hokje, een vitrine met aan alle vier de kanten glas. In het eiland moesten de recente uitgaven en de opzienbarendste boeken komen te liggen. De eigenlijke ingang tot de winkel zou zich achter het eiland bevinden. Je kon linksom of rechtsom langs het eiland, in ieder geval moest je eromheen. Iedere bezoeker van Boekhandel Blok zou in één oogopslag de nieuwste uitgaven zien. Of beter nog: een van de boeken die hij beslist moest kopen. Het eiland zou als trekker fungeren, als magneet of als fakkel in sombere jaargetijden.

Geef toe, was dat niet een briljant idee? Bedacht in het halfduister. Op een brits die barstte van de vlooiën. Ja, je moest er maar opkomen, in een naar poep, pis en ongewassen lijven stinkende barak.

Het eiland gaf hem een jubelgevoel. Iedere avond voor het slapengaan bekeek hij de schets op het ruitjespapier.

Soms voegde hij nog een streepje toe. Maakte hij de plek nog wat grijzer waar de toonbank kwam te staan. Of arceerde hij het gedeelte van de winkel waar hij melkglas wilde aanbrengen in het plafond. De volgende morgen vouwde hij het velletje dubbel en stopte het in de binnenzak van zijn boevenpak. Op de fabriek, die een kilometer of vier van de barakken aflag, in de buurt van München, durfde hij er niet naar te kijken. Een bewaker zou het voor een schotschrift kunnen houden. Af en toe gleed zijn hand er even langs en voelde aan het papier. Op de terugweg, lopend over een pad van sneeuw en modder tussen de honderden dwangarbeiders van BMW, hoorde hij het soms zachtjes ritselen.

Het eiland. Mijn eiland. Hoe vaak zei hij dat niet tegen zichzelf?

Het eiland hielp Huib Blok de laatste weken door. Op 26 april begon de dodenmars vanuit het hoofdkamp. Op 29 april bereikten de geallieerden zowel Dachau als de buitenlandcommando's en kwam er voor de nog 32.000 aanwezige gevangenen een einde aan de oorlog. Het duurde vervolgens nog zes weken voor de Nederlanders onder de geïnterneerden naar huis konden terugkeren, veel later dan de Belgen, Fransen, Denen of Italianen.

In de derde week van juni stond Huib Blok weer voor zijn boekhandel aan de Boergoensestraat 120 in Rotterdam-Charlois. Te klein, dacht hij. Te klein om zijn plannen te realiseren. De twee winkels ernaast, die moest hij hebben. Maar daar zat een modezaak. Hij gaf niettemin opdracht

tot verbouwing van het pand. De heropening vond op 15 juli 1946 plaats met als enige festiviteit het uithangen van de vlag.

Zeven jaar later verhuisde de modezaak en kon hij de panden 116 en 118 huren. Hij gaf een aannemer opdracht de winkel te verbouwen. Een architect had hij niet nodig; hij liet de aannemer de plattegrond zien die hij in Dachau had gemaakt. Wel schakelde hij beeldend kunstenaar Pieter den Besten in om de kleurstelling van het interieur te ontwerpen.

De boekhandel kwam in 1954 gereed. Met twee etalages en in het midden het helder verlichte eiland.

2

BLOK WAS DE BOEKHANDELAAR VAN MIJN vader. Zijn naam was een begrip bij ons thuis. Op maandag, kort voor het middaguur, zei mijn vader met een verwachtingsvolle klank in zijn stem: 'Even Blok bellen.' Als hij geluk had, kwam Blok dezelfde dag de bestelde boeken brengen, rond de klok van vijf. Anders moest hij tot dinsdag of woensdag wachten, wat een behoorlijke opgave voor hem was. Een besteld boek wilde hij zo snel mogelijk hebben. Hij was iemand die verliefd over de kaft kon aaien, of zijn neus tussen de pagina's kon steken om de papiergeur op te snuiven.

De boeken betaalde mijn vader met het geld dat hij op zondagmiddag met een preekbeurt had verdiend. 's Morgens ging hij in zijn eigen gemeente voor, 's middags 'ging hij uit preken'. Dat klonk als 'uit eten gaan'. Mijn vader vatte het inderdaad op als een pretje. Buiten het eigen dorp waren de kerkgangers minder kritisch. Ze kenden de stokpaardjes en redenaarsfoefjes van de vreemde predikant op de kansel

nog niet. Ook voor de verkondiging van Gods woord gold dat wat je van ver haalt lekker is.

Van zo ver kwam mijn vader niet, hoewel hij dikwijls op de naburige Zuid-Hollandse eilanden preekte, op twintig of dertig kilometer van Rhoon. Het exotische zat meer in de oosterse zienswijzen die hij uit de Bijbel lichtte. Voor hij in Rhoon neerstreek had hij vijftien jaar op Java, Celebes en Seleyer doorgebracht. Op vreemde kansels mocht hij graag en uitvoerig over zijn Indische ervaringen vertellen. In het eigen dorp had hij dat volgens zijn criticasters al veel te vaak gedaan.

Aan een preekbeurt in een naburige gemeente zat nog een ander voordeel, dat niets met de Bijbelse boodschap te maken had. 'Uit preken gaan' leverde een predikant het niet geringe bedrag van vijfenzeventig gulden op. Aan het begin van de jaren zestig, toen mijn vader bij herhaling uitgenodigd werd voor het stichtelijke radiopraatje van de NCRV op de woensdagmorgen en zijn ster in protestants-christelijk Nederland rijzende was, kon hij zelfs rekenen op honderd gulden. Dat bedrag werd tot op de laatste cent aan boeken besteed.

Op de terugweg van Vierpolders, Zwartewaal, Geervliet, Heenvliet, Hekelingen of Brielle naar Rhoon, in de auto van de ouderling of de kerkvoogd die hem naar huis bracht, wreef mijn vader zich al in de handen. 'Morgen Blok bellen.'

Ik was de stille getuige op de achterbank. Als mijn vader uit preken ging, was ik zijn vaste begeleider, louter vanwege